ností. V onom novém světadíle, který objevili naši otcové, neuvidíš ani žito, ani víno, ani žádné z našich zvířat; všechno je tam odlišné. A vizte, v kolika částech světa nebylo v minulosti ani potuchy o Bacchovi a Cereře.[59] Uvěříme-li v té věci Pliniovi a Herodotovi, vyskytují se v jistých končinách i lidé velmi nám nepodobní. Existují kříženecké a dvojsmyslné tvary mezi přirozeností lidskou a přirozeností zvířecí. Jsou krajiny, kde se lidé rodí bez hlavy a oči i ústa mají na prsou; kde jsou dvojpohlavní; kde se pohybují čtvernožky, kde mají jediné oko na čele a hlavu podobnější hlavě psí než naší; kde jsou od pasu dolů rybami a žijí ve vodě; kde se ženy ve věku pěti let stávají rodičkami a jsou živy jen do osmi; kde mají hlavu a kůži na čele tak tvrdou, že ji železné ostří neprotne a otupí se o ni; kde mužům neroste vous; jsou národy, které neužívají a neznají oheň; a jiné, jež vyměšují semeno barvy černé.

A nadto ještě, kolik je i v dosahu našeho poznání věcí, které potírají ona krásná pravidla, jež jsme přírodě odměřili a předepsali! A my si budeme troufat jim podrobovat Boha samého? Kolik jen věcí nazýváme zázračnými a proti přírodě! Děje se to u každého člověka a každého národa podle stupně nevědomosti. Kolik jsme s to objevit skrytých vlastností a podstat? Vždyť řídit se podle přírody, to pro nás znamená pouze řídit se podle svého rozumu, pokud tento rozum přírodě stačí a pokud my do ní vidíme: co přesahuje tyto meze, platí nám za nepřirozené a zmatené. Jenomže za takovou cenu bude v očích nejdůmyslnějších a nejschopnějších lidí zmateným vše: neboť právě tito lidé se lidským rozumem přesvědčili, že rozum se neopírá o nic a na ničem nespočívá a nesmí si troufat tvrdit ani, že sníh je bílý (Anaxagoras prohlašoval, že je černý), že věci spíš jsou než nejsou, že existuje spíš vědění než nevědění (Metrodoros z Chia popíral, že by to člověk mohl říci) anebo žijeme-li vůbec: Euripides například pochybuje, je-li životem život, jejž žijeme, anebo je-li životem to, co nazýváme smrtí.

Τις δ' οιδεν ει ξην τουσ ο κεκληται σανειν,
το ξην δε σνησκειν εστι. [60]

A nikoliv bez zdání pravdy: neboť proč si osobujeme nárok

na bytí na základě okamžiku, který je pouhým bleskem v nekonečném průběhu věčné noci a jen velmi krátkým přerušením našeho ustavičného a přirozeného údělu? Vždyť smrt zabírá všechno, co tomuto okamžiku předchází, i všechno, co po něm následuje, ba i notnou část tohoto okamžiku samého. Jiní se zapřísahají, že pohybu vůbec není, že se nic nehýbe, jako stoupenci Melissovi (neboť tomu, co je jedno a v sobě trvá, nemůže k ničemu sloužit ani pohyb kruhový, ani pohyb z místa na místo, jak dokázal Platón), že se v přírodě nic nerodí ani nerozkládá.

Protagoras říká, že příroda neposkytuje nic než důvody k pochybnostem, že o všech věcech se lze rovnou měrou přít a lze se přít i o tom, lze-li se o všem rovnou měrou přít. Nausifaes zase, že o věcech, které jsou pouze zdánlivé, nic nemůže spíš platit než neplatit, že není jiné jistoty než nejistota. Parmenides, že v tom, co se mi zdá, není všeobecně vzato nic jednotlivého, že existuje pouze jednost; Zenón, že ani jednotné bytí neexistuje, že neexistuje vůbec nic. Kdyby něco jednotného bylo, existovalo by to buď v něčem jiném, nebo v sobě samém; existuje-li to v něčem jiném, jsou tu již existence dvě; existuje-li to v sobě, je tu rovněž dvojnost, totiž obsahující a obsažené. Podle těchto nauk je povaha věcí pouhým stínem, buď mylným, buď prázdným.

Vždycky se mi zdálo, že by se křesťanský člověk měl vystříhat výroků plných nerozumu a neúcty, jako jsou tyto: Bůh nemůže umřít, Bůh nemůže odporovat sobě samému, Bůh nemůže toto či ono. Neshledávám za dobré božskou moc tímto způsobem podle zákonů naší mluvy omezovat. A pravděpodobný obsah, jež nám podobné výroky nabízejí, by měl být vyjadřován uctivěji a nábožněji. Naše řeč má své slabosti a své vady jako cokoliv jiného. Většinou spočívá příčina zmatků na světě v řeči. Naše soudní spory se rodí jen z neshod ve výkladu zákonů a větší část válek z neschopnosti a nemožnosti vyjádřit dohody a smlouvy knížat jasně. Kolik jen svárů, a jak významných, způsobily na světě pochybnosti o smyslu oné slabiky hoc![61] Vezměme si výrok, který nám samotná logika nabízí jako nejjasnější. Řeknete-li: Je pěkně, a mluvíte-li pravdu, je tedy pěkně. Není tedy tento druh výroku bezpečný? A přece nás ošálí. Že je tomu tak, vizme na příkladu. Řeknete-li Lžu , a pronesete-li pravdu, lžete tedy. Způsob, zdůvodnění, přesvědčivost tohoto závěru jsou podobné jako popr-